

В. М. Мельник, А. М. Приходько
ВОЇН, ХІРУРГ, ВЧЕНИЙ
(до 100-річчя з дня народження Г. Г. Горovenка)

Державна установа “Національний інститут фтизіатрії і пульмонології ім. Ф. Г. Яновського НАМН України”

Хирургами не рождаються, а делаются.

А. А. Вишнеvский

ВОИИ, ХИРУРГ, УЧЕИЫЙ
к 100-летию со дня рождения Г. Г. Горovenка

В. М. Мельник, А. Н. Приходько

Резюме

Статья посвящена 100-летию со дня рождения Г. Г. Горovenка — доктора медицинских наук, профессора, выдающегося украинского ученого-фтизиохирурга, одного из основателей школы современной фтизиохирургии Украины. Освещены его жизненный путь и весомые научные достижения.

Ключевые слова: профессор Г. Г. Горovenка, жизненный путь, научные достижения.

Укр. пульмонол. журнал. 2014, № 1, С. 5–11.

Мельник Василь Михайлович
 ДУ “Національний інститут фтизіатрії і пульмонології ім. Ф. Г. Яновського НАМН України”
 Завідувач відділом
 Доктор мед. наук, професор
 10, вул. М. Амосова, 03680, м. Київ, Україна
 Тел.: 38044 275-41-22, факс: 38044 275-21-18, melnyk@ifp.kiev.ua

A WARRIOR, SURGEON, SCIENTIST
To the 100th anniversary of G. G. Gorovenko's birth

V. M. Melnyk, A. N. Prikhodko

Abstract

The article is dedicated to the 100th anniversary of professor G. G. Gorovenko – an outstanding Ukrainian scientist-phthisiologist, one of the founders of modern school of phthisiosurgery in Ukraine. His life and valuable achievements are described in current report.

Key words: professor G. G. Gorovenko, life, scientific achievements.

Ukr. Pulmonol. J. 2014; 1: 5–11.

Vasil M. Melnyk
 National institute of phthisiology
 and pulmonology named after F.G. Yanovsky NAMS of Ukraine
 Head of department
 MD, professor
 10, Amosova str., Kyiv, 03680, Ukraine
 Tel.: 38044 275-41-22, fax: 38044 275-21-18, melnyk@ifp.kiev.ua

У лютому 2014 р. виповнюється 100 років з дня народження Григорія Гавриловича Горovenка — доктора медичних наук, професора, лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки України, визначного українського вченого-фтизіохірурга, одного із засновників школи сучасної фтизіохірургії України, який підготував цілу плеяду талановитих хірургів-вчених, вірних традиціям свого вчителя – віртуоза в мистецтві торакальної хірургії.

Народився майбутній лікар і вчений 3 лютого 1914 року в селі Піщане, Тальновського району Черкаської області в селянській сім'ї Гаврила Дмитровича та Домніки Костянтинівни Горovenків. Серед мальовничих просторів Черкащини пройшли дитинство і шкільні роки Григорія.

Працювати хлопець почав з 14 років: у 1928 р. його з комсомольцями Тальновського району направили в Горлівку, на відбудову шахт Донбасу. Тут же він закінчив гірничо-промислове училище і був зарахований на шахту “Кочегарка”, де працював спочатку кріпильником, потім забійником і нарешті машиністом електровоза в бригаді уславленого Микити Ізотова. Григорій одним із перших на шахті отримав почесне звання ударника праці. Шість років роботи на шахті дали йому багато для розуміння життя, свого місця у ньому.

Вже пізніше, у травні 1977 року, рішенням адміністрації шахти, за доблесну працю в роки становлення і

розвитку “Ізотовського руху”, Григорій Гаврилович був навечно зачислений почесним шахтарем “Кочегарки”.

Але не судилося Григорію Горovenку стати простим робітником. В 1935 р. його як молодого здібного шахтаря направили продовжувати навчання у Харківський медичний інститут.

Із особистих спогадів Григорія Гавриловича Горovenка: “У 1935 році секретар Горлівського міського комітету комсомолу, в майбутньому відомий письменник Борис Горбатов закликає молодих шахтарів вчитися. Двадцять сім гірників, і серед них мене, направляють до Харківського медичного інституту.

Нам було не легше, ніж у заборі. За рівнем підготовки ми явно поступалися іншим студентам. Але допомагала шахтарська впертість, наполегливість. Спали по декілька годин на добу, і вже на третьому курсі всі стали відмінниками навчання, а троє з нас, в тому числі і я, – іменними стипендіатами. В 1939 р. закінчив інститут з відзнакою, мені запропонували вступ до аспірантури. Підготував кандидатську дисертацію, та захистити її не встиг – розпочалася війна” [1].

Так як мізерної стипендії не вистачало, тому крім навчання студенти підробляли на розвантажуванні вугілля, та знаходили час і для книг, пісень, театру, спорту. Так, Григорій Горovenко займався штангою і у своїй ваговій категорії посідав друге місце в Україні.

Зразком героїзму і мужності була діяльність лікаря Г. Г. Горovenка у роки Великої Вітчизняної війни – з перших днів і до її закінчення він був військово-польовим хірур-

Батьківська хата в с. Піщане, де народився Г. Г. Горovenko.

гом. Спочатку потрапив у автохірургічний загін Північно-Західного фронту, а в 1942 році прийняв керівництво медико-санітарним батальйоном, який пізніше був реорганізований у хірургічний польовий рухомий госпіталь 1-ої лінії. Григорій Гаврилович брав участь у боях під Ленінградом, Сталінградом, на Курській дузі, в Корсунь-Шевченківській, Умань-Ботошанській та Ясько-Кишинівській операціях, у звільненні Румунії, Югославії, Угорщини, Чехословаччини та Австрії від німецьких загарбників.

Багато армійських шпиталів опинялися у зоні бойових дій. Так, в районі Дунапентеле (Угорщина) німці увірвалися в хірургічний госпіталь, яким керували підполковник Г. Г. Горovenko і майор А. А. Борисов. Лікарі змушені були вступити в бій, щоб захистити поранених та забезпечити їх евакуацію. Незважаючи на вкрай складну і небезпечну ситуацію особовий склад шпиталів завдяки мужності та організованості зумів під вогнем супротивника евакуювати поранених за Дунай [2].

За особисту мужність і відвагу, проявлені під час евакуації хворих Г. Г. Горovenko був нагороджений Орденом Вітчизняної війни та удостоєний подяки від маршала Радянського Союзу Г. К. Жукова.

Почесний шахтар "Кочегарки"

Як розповідав Григорій Гаврилович: "Один із найщасливіших днів у моєму житті – визволення нашої частиною рідного села Піщане, де жили батько й мати. Часто доводилося брати і зброю до рук. Одного разу на Дунаї у розташування госпіталю увірвалися фашистські танки. Двобій був нещадним... Та невдовзі я поновив роботу госпіталю. Бо у нас був свій, хірургічний фронт" [1].

З батьками, дружиною та сином в с. Піщаному.

Г. Г. Горovenko перед відправкою на фронт, червень 1941 р.

Г. Г. Горovenko з однополчанами.

Більше 12 тисяч кілометрів пройшов важкими фронтовими шляхами військовий хірург Г. Г. Горovenko. Тисячі й тисячі поранених бійців і офіцерів повернув він в ряди тих, хто боровся проти фашистів. В землянках, нетоплених хатах, серед лісу і поля цей лікар зробив своїми руками більше десяти тисяч операцій, за що був удостоєний 16 урядових нагород. Багатий практичний досвід, набутий під час війни, зіграв свою роль у становленні Г. Г. Горovenka як фтизіохірурга.

Фронтвик Г. Г. Горovenko.

заступника директора з наукової роботи, Головного торакального хірурга України. Та попри все Григорій Горovenko залишався діючим, оперуючим і провідним хірургом, адже за період своєї роботи в інституті він повернув до життя тисячі й тисячі хворих.

Військово-польовий хірург Г. Г. Горovenko.

У 1946 р. Григорія Гавриловича демобілізували як інваліда Великої Вітчизняної війни і після прибуття до Києва призначили головним лікарем Українського НДІ туберкульозу імені академіка Ф. Г. Яновського (нині ДУ "Національний інститут фтизіатрії і пульмонології ім. Ф. Г. Яновського НАМН України"). З того часу весь його життєвий і трудовий шлях протягом 45 років був пов'язаний з інститутом, де він пройшов шлях від ординатора до завідуючого хірургічним відділенням, професора,

Орденоносець Г. Г. Горovenko.

Фтизіохірурги Г. Г. Горovenко та І. М. Сліпуха з маленькими пацієнтами, 1956 р.

Не меншої мужності вимагала праця хірурга в післявоєнний час, коли ситуація з туберкульозом набула жахливого розмаху, а сама протитуберкульозна служба знаходилася в жалюгідному стані: відсутність антибіотиків, практично невиліковними були як менінгіт, так і казеозна пневмонія. Співробітники інституту працювали у важких умовах, так, взимку, в корпусах інституту вікна були наполовину забиті дошками та заткнуті солом'яними матами. Температура повітря в операційній сягала -6°C , тому щоб хоч якось прогріти приміщення палили в тазях спирт, адже операційний день тривав по 10 – 12 годин. Палати і коридори, в яких лютував страшний холод, були переповнені хворими.

Оперує Г. Г. Горovenко, 1956 р.

На період 1950 – 1960 років припадає становлення торакальної хірургії як самостійної галузі медичної науки і практики в Україні. Основним предметом розробок і наукових досліджень у цей час були питання резекційної хірургії. Саме тому кандидатська дисертація Г. Г. Горovenка "Открытый хирургический метод лечения больших и гигантских каверн при туберкулезе легких" (1951 р.) була присвячена цій темі.

Г. Г. Горovenко в операційній інституту (старий корпус), 1948 р.

У 1952 році директор Українського НДІ туберкульозу імені академіка Ф. Г. Яновського О. С. Мамолат запрошує до інституту колишнього фронтовика-хірурга, кандидата медичних наук Миколу Михайловича Амосова, який на той час працював у Брянській обласній лікарні, для виконання резекцій легень при туберкульозі. Вже з кінця 1952 р. інститут почав широко розвивати резекційну хірургію легень, спочатку при туберкульозі, а потім при неспецифічних захворюваннях легень (НЗЛ) і пухлинах (М. М. Амосов, Г. Г. Горovenко, І. М. Сліпуха) [3].

Головні успіхи і досягнення у розвитку легеневої хірургії пов'язані з іменем Миколи Михайловича Амосова, праці якого були основоположними і визначили хід розвитку цієї галузі медичної науки в Україні. В 1952 році М. М. Амосов очолював роботу з легеневої хірургії у трьох спеціалізованих торакальних відділеннях м. Києва – в Українському НДІ туберкульозу імені академіка Ф. Г. Яновського, госпіталі інвалідів Великої Вітчизняної війни та хірургічній клініці санітарно-гігієнічного факультету медичного інституту (нині – Національний медичний університет імені О. О. Богомольця). В НДІ туберкульозу учнем і колегою професора М. М. Амосова був Григорій Гаврилович Горovenко, який у 1961 році під його керівництвом виконав докторську дисертацію на тему "Резекция легких после неэффективной коллапсотерапии при туберкулезе" і саме під впливом Миколи Михайловича він сформувався як фтизіохірург. Разом з М. М. Амосовим Горovenко Г. Г. стояв біля самих витоків легеневої хірургії і зміг розвинути її в самостійний науковий і практичний напрямок, який і по сьогоднішній день є пріоритетним у вітчизняній галузі охорони здоров'я [3].

Тісна співпраця Г. Г. Горovenка з науковими підрозділами інституту сприяла розробці питань розвитку організаційних і наукових основ інтеграції фтизіатрії і пульмонології, диференціальної діагностики захворювань легень, патофізіології дихання і кровообігу, біохімічних порушень при легеневої патології. Також вагомий внесок Григорія Гавриловича у вивчення різноманітних патофізіологічних змін з боку дихальної та серцево-судинної систем у хворих з патологією легень у зв'язку з оперативним втручанням, хірургічного лікування захворювань легень у поєднанні з цукровим діабетом.

Горovenко Г. Г. розробляв методи кавернотомії та кавернопластики, резекції легень після колапсхірургічних втручань, питання хірургічного лікування поширених форм туберкульозу, неспецифічних захворювань легень, різноманітні варіанти оперативних втручань з використанням медичного клею типу "Ціакрин", резекції легень у хворих на цукровий діабет.

Горovenко Г. Г. – автор більше 250 наукових праць, в тому числі 7 монографій, присвячених широкому колу наукових питань, які стосувалися удосконалення методів хірургічного лікування захворювань органів дихання. Більшість його монографій висвітлювала питання резекційної хірургії: "Хирургическое лечение каверн при туберкулезе легких путем их вскрытия" (1954 р.), "Резекция легких после неэффективной коллапсотерапии" (1962 р.), "Операции непосредственного воздействия на каверну легкого" (1967 р.), "Хирургическое лечение заболеланий легких у больных пожилого возраста" (1973 р.).

За ініціативи та при безпосередній участі Григорія Гавриловича Горovenка і Юрія Дмитровича Усенка вперше в Україні було проведено наукове обґрунтування,

Оперує М.М. Амосов.

організаційну роботу щодо створення системи пульмонологічної допомоги, введення нової лікарської спеціальності – пульмонологія. Консультативна робота та підготовка кадрів, організація обласних пульмонологічних центрів, сприяли значному зниженню показників хворобливості, захворюваності і смертності при хворобах органів дихання в цілому в Україні.

У 1969 році Міністерством охорони здоров'я УРСР була створена проблемна комісія "Патологія органів дихання", яку очолив Горovenко Г. Г. Саме завдяки його наполегливості та працездатності Україна стала першою республікою у Радянському Союзі, де було проведено 9 щорічних наукових конференцій пульмонологів. Визнання внеску українських фахівців у проблему "Пульмонології" та створення системи спеціалізованої допомоги, одним із засновників якої був професор Горovenко, стало підставою для проведення в 1990 році у м. Києві конгресу пульмонологів СРСР, президентом якого було обрано Ю. Усенка. Цього ж року (1969) професору Горovenку Г. Г. було присвоєно почесне звання Заслуженого діяча науки УРСР.

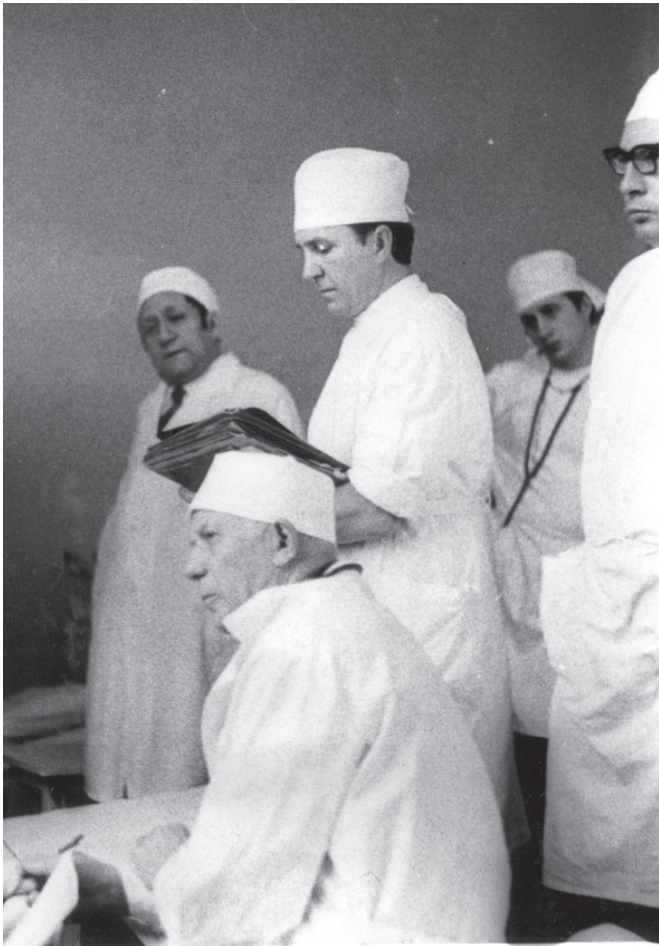
До особистих людських якостей професора Горovenка Г. Г. слід віднести виняткову спостережливість та інтуїцію, надзвичайну простоту і здатність відчувати страждання інших людей як своє власне. Ці риси характеру здобули йому величезну популярність серед хворих: Григорія Гавриловича щиро любили, пам'ятали, вшановували і через десятки років після лікування.

З поміж інших Григорія Гавриловича Горovenка також відзначали дбайливе ставлення до людей, гуманне відношення до хворого, високе почуття обов'язку, величезна працездатність і талант хірурга і експериментатора.

Крім того, Григорій Гаврилович Горovenко заклав підвалини сучасної школи фтизіохірургів, навчив і виховав багато сотень лікарів, які з гідністю продовжують справу свого Вчителя. Під його керівництвом було підготовлено і захищено 11 докторських і 25 кандидатських дисертацій. Серед його учнів відомі професори, доценти кафедр, завідувачі відділами науково-дослідних інститутів: це і професори І. М. Сліпуха, Б. М. Брусиловський (м. Київ), Ю. Д. Яцожинский (м. Сімферополь), О. Г. Спесивцев (Запоріжжя), Ю. Г. Тарапон (м. Ужгород), Б. В. Радіонов (м. Київ), Ю. А. Думнич (м. Ужгород), М. С. Лук'яненко (м. Кривий Ріг), Г. М. Сербіненко (м. Київ), Ю. І. Соколик (м. Київ) та багато інших.

Безпосереднім учнем і послідовником Григорія Гавриловича Горovenка в торакальній хірургії є і, в минулому, головний торакальний хірург МОЗ України, керівник (до 2012 р.) хірургічного відділу ДУ "Національний інститут фтизіатрії і пульмонології ім. Ф. Г. Яновського НАМН України", доктор медичних наук, професор, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки Борис Васильович Радіонов.)

З 1965 року Радіонов Б. В. працює в ДУ "Національний інститут фтизіатрії і пульмонології ім. Ф. Г. Яновського НАМН України", де пройшов шлях від клінічного ординатора до наукового керівника хірургічного відділення. Ним, під керівництвом і безпосередньою участю Г. Г. Горovenка, розроблений цілий ряд оригінальних хірургічних операцій і методик диференціальної діа-

Б. В. Радіонов в центрі.

гностики. Також розроблені і впроваджені в клінічну практику показання і протипоказання до хірургічного лікування хворих на туберкульоз, онкологічні й неспецифічні гнійні захворювання легень, питання етапного хірургічного лікування, методики оперативних втручань у хворих з ускладненим і тяжким перебігом при різній легеневої патології. Саме завдяки ініціативі Радіонова Б. В. в пам'ять про вчителя у хірургічному відділі Інституту створено кабінет-музей Г. Г. Горovenка.

Зі спогадів Радіонова Бориса Васильовича: "Я щасливий, що мене по життю завжди супроводжували мудрі поради моїх вчителів і колег, які в різні періоди спілкування з ними, заклали в мені добре, відповідальне і цілеспрямоване відношення до пізнання моєї спеціальності, як в практичному, так і в науковому плані, прищепили почуття співпереживання у відношенні до хворих. Мій шеф Григорій Гаврилович був надзвичайно самобутньою, незалежною і високопорядною людиною". "Його природна мудрість, життєвий досвід, знання психології людей завжди були точними сейсмічними датчиками". "Наш "бать", так шанобливо хірурги називали його між собою, був надзвичайно мудрою людиною. Протягом багатьох десятиліть він був камертоном для наших душ, за яким ми визначали свою якість" [2].

Варто додати, що присвятила своє життя медицині і донька Григорія Гавриловича — Наталія Григорівна Горovenко, доктор медичних наук, професор, член-кореспондент НАМН України, заслужений діяч науки і

техніки України, лікар-генетик вищої категорії, завідувача кафедрою медичної і лабораторної генетики Національної медичної академії післядипломної освіти ім. П. Л. Шупика. Горovenко Наталія Григорівна започаткувала нові напрями розвитку медичної генетики в Україні, зокрема, визначення ступеню генетичної обумовленості вроджених вад серця і судин, мультифакторіальної патології (бронхіальної астми, хронічного обструктивного бронхіту, атопічного дерматиту, онкологічних захворювань, гіпертонічної хвороби, ішемічної хвороби серця) для розробки індивідуальних схем лікування і профілактики цих захворювань, фармакогенетики. Розробила організаційно-методичні засади діагностики, лікування, профілактики і реабілітації хворих на муковісцидоз переважно в амбулаторних умовах, а також клінічну класифікацію та стандарти діагностики і лікування даної патології. Науково обгрунтувала засади процесу реадaptaції сімей, де є хворий на спадкову патологію, на прикладі муковісцидозу. Вперше в Україні провела дослідження спектру мутацій в гені арилсульфатази А, які призводять до розвитку метакроматичної лейкоцистозу, ідентифікувала три нові мутації в цьому гені [4].

Беручи активну участь у роботі наукових з'їздів, конференцій, симпозіумів, Горovenко Г. Г. багаторазово виступав на них з доповідями. Як член Міжнародної асоціації хірургів він брав участь у міжнародних конгресах хірургів і пульмонологів, на яких достойно представляв вітчизняну медичну науку.)

11 жовтня 1986 року Григорія Гавриловича Горovenка не стало. Він похований на Байковому кладовищі в м. Києві.

Життя цього видатного вченого, який пройшов свій тернистий шлях, долаючи численні перешкоди, постійно вдосконалюючись, було яскравим прикладом самовідданого служіння не лише людині, а й Батьківщині, зразком виконання громадянського і професійного обов'язку, прикладом вірності клятві Гіппократа для наступних поколінь лікарів та науковців.

Горovenко Наталія Григорівна.

XXI міжнародна конференція по туберкульозу в Москві, 1971 рік.

Україна оцінила внесок професора Г. Г. Горovenка у вітчизняну науку і практику. В 1997 році він був удостоєний (посмертно) звання лауреата Державної премії

України в галузі науки і техніки України за "Наукову розробку і створення системи пульмонологічної допомоги в Україні".

ЛИТЕРАТУРА

1. Усенко, Ю., Радіонов, Б. Іліада Григорія Горovenка [Текст] / Ю. Усенко, Б. Радіонов // Мистецтво лікування. — 2003. — № 4. — С. 95.
2. Радіонов, Б. Торакальна хірургія України: вчора, сьогодні і... : Мемуари [Текст] / Б. Радіонов. — К. : СМП "Аверс", 2012. — 206 с.
3. Фещенко, Ю. І. 90 років в ім'я життя. До ювілею Державної установи "Національний інститут фтизіатрії і пульмонології ім. Ф. Г. Яновського НАМН України" [Текст] / Ю. І. Фещенко, В. М. Мельник, А. М. Приходько, Л. В. Ареф'єва // Укр. пульмонол. журн. — 2012. — № 3. — С. 14.
4. Горovenко Наталія Григорівна [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ref-molgene.org.ua/index.php/ourteam/15>

REFERENCES

1. Usenko Yu, Radionov B. Iliada Grigoriya Gorovenka (Iliada of Grigoriy Gorovenko). *Mystetstvo likuvaty*. 2003; No 4:95.
2. Radionov B. *Torakalnaya khirurgiya Ukrainy: vchera, segodnya i... :Memoary* (Thoracic surgery of Ukraine: yesterday, today, and ...: Memoirs). Kyiv: SMP "Avers". 2012; 206p.
3. Feshchenko Yul, Melnyk VM, Prykhdko AM, Arefyeva LV. 90 rokiv v imya zhyttya. Do yuvileyu Derzhavnoyi ustanovy "Natsionalnyy instytut ftyziatriyi i pulmonologiyi im. F. G. Yanovskogo NAMN Ukrayiny" (90 for life. Anniversary of the State Institution "National Institute of phtisiology and pulmonology named after F. G. Yanovsky NAMS of Ukraine"). *Ukr. Pulmonol. Zhurnal*. 2012; No 3:14.
4. Gorovenko Nataliya Grygorivna. Available at: <http://www.ref-molgene.org.ua/index.php/ourteam/15>